

هارمونی شکل و محتوا

■ مرضیه سلیمانی

مترجم و پژوهشگر

فراوانی پدید آمد. این آثار خصلت آموزشی و پایه داشتند و در کلیه امور علمی از ادویه و طب و کشاورزی و فنون و علوم تا عجایب و غرایب و اقالیم و احادیث و واژگان و اصطلاحات و هنرهای گونه‌گون را دربر می‌گرفت. اتفاقاً در زمینه موسیقی نیز آثار جامعی پدید آمد و خصلت تمام یا بخشی از آن نوعی توضیح واژگان فنی یا اصطلاح‌نامه تخصصی بود و برای آشنایی بنیادی با مفاهیم تحریر شده بود.

به این توضیح مقدماتی می‌توان این نکته را افزود که فرهنگ‌ها همواره از استقبال چشمگیری در میان مردم بافرهنگ و باسواد برخوردار بوده و جامعیت آنها گویی به صاحب کتاب آرامشی می‌بخشیده که می‌تواند همه نیازهای خود را در یک موضوع یا موضوعات متعدد برطرف کند. این امر یک خصلت آموزشی داشته و به تدریج به گسترش تفکر علمی کمک کرده است. در زمینه هنرها و بخصوص موسیقی ما با دو نوع گرایش سر و کار داریم. یک گرایش عمومی که حداکثر نام چند ساز و اصوات طربناکی را تصور می‌کند و از گستره ژرف و اصیل آن بی‌خبر است. اما گرایش دوم مربوط به صاحبان ذوق اصیل است که گستره اصوات و دامنه نت‌ها و تفاوت‌سازها و ارزش کار نوازندگان مختلف را می‌شناسند و می‌کوشند استفاده‌ای عالی و متعالی از این هنر برده و در دایره اصالت‌های آن حظ و بهره گیرند.

حوزه موسیقی کلاسیک برای هر ملت و فرهنگی شامل دو تعریف موازی است و هر دو حوزه با هم بیانگر ژرفای ادراک هنری و گستره معرفت زیباشناسانه یک جامعه یا یک قوم و به‌طور کلی صاحبان یک فرهنگ تواند بود. حوزه اول: موسیقی بومی یا ملی یا سنتی اقوام و ملت‌هاست و حوزه دوم: موسیقی کلاسیک و جهانی که دستاورد هنر اصیل موسیقی در سراسر جهان محسوب می‌شود. این موسیقی ماهیتی علمی و آکادمیک دارد و از عناصر و بنیان‌های مستحکمی شکل گرفته که در عرصه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دیده می‌شود و تجربه‌ای گرانبها به آن استواری و انسجام بخشیده است. برخی مایل‌اند موسیقی کلاسیک را صرفاً موسیقی غربی بنامند و البته از یک نظر حق با ایشان است. اما پایه و پایداری این موسیقی که امروزه موسیقی کلاسیک نامیده می‌شود ماهیتی فراگیر دارد و اجازه می‌دهد ذائقه و گرایش موسیقایی همه مردمان

■ باروز، جان. راهنمای جامع موسیقی کلاسیک. ترجمه رضا رضایی. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۸. شابک: ۸-۰۰۰-۱۰۵-۶۰۰-۹۷۸.

هدف اصلی فرهنگ‌ها ارائه مجموعه‌ای از اطلاعات جامع درباره یک موضوع یا مجموعه‌ای از اطلاعات جامع درباره یک موضوع یا مجموعه‌ای از مسائل و موضوعات است به نحوی که خوانندگان عادی برای کسب اطلاعات و درک مفاهیم دچار مشکل نشوند و متخصصان با بهره‌گیری از آن نیاز به ارجاعات پی در پی به آثار و منابع متعدد نداشته باشند. در حقیقت عامه خوانندگان از فرهنگ‌ها می‌آموزند و اطلاعات پایه و مطمئن و صحیح کسب می‌کنند و پژوهندگان به کار و تحقیقاتشان سرعت می‌بخشند. این امور اگرچه بدیهی و به اصطلاح سهل و ممتنع به نظر می‌رسد، اثری ژرف و مهم بر تاریخ فرهنگ داشته و کیفیت و کمیت تحقیقات به مدد آن افزایش چشمگیر یافته است.

در اروپای قرن هفدهم میلادی این نیاز احساس شد و در ایران قرون چهارم تا هشتم و حتی در قرون نهم تا میانه یازدهم هجری نیز فرهنگ‌های علمی و عمومی و واژه‌نامه‌های تخصصی

این کتاب ارزش
مراجعات متعدد از
سوی علاقه‌مندان
موسیقی را دارد و به
گمان راقم این سطور
هیچ یک از اهالی
موسیقی از آن بی‌نیاز
نخواهد بود

موسیقی تا مصنفان نت‌ها و سراینده‌گان تصنیف‌ها و اجراهای مختلف و سلسله‌های اساتید و اسانید و اسلوب‌های مختلف و شیوه‌های تعلیم و آموزش و مدارس و مراکز انحصاری این هنر و... این فرهنگ‌ها، در مجموع منابع و آثاری ارزشمند برای مطالعه سرشت و سرنوشت موسیقی ایرانی است. اما جامعیت و کیفیت مطلوبی ندارد و هنوز به شیوه‌ای فنی و حرفه‌ای تمهید و تدوین و آماده‌انتشار نشده است. شاید راهنمای جامع موسیقی کلاسیک بتواند کمکی به این مسئله در عرصه موسیقی سنتی ایران باشد و نمونه یا الگویی برای پرداخت چنین فرهنگی باشد. این کتاب ارزش مراجعات متعدد از سوی علاقه‌مندان موسیقی را دارد و به گمان راقم این سطور هیچ یک از اهالی موسیقی از آن بی‌نیاز نخواهد بود. در این مورد توضیح می‌دهم.

راهنمای جامع موسیقی کلاسیک ترجمه کتاب *A Companion to Classical Music* است و انتشارات DK در سال ۲۰۰۵ منتشر کرده است. ترجمه فارسی این اثر توسط آقای رضا رضایی مترجم دقیق و باسابقه ایران انجام گرفته و تا آنجا که مرور برگردان فارسی اجازه می‌داد انتقادی بر آن جسته نشد و بر عکس، در بسیاری زمینه‌ها با اعتدال و اطلاع و شیوه ترجمه متن و اصطلاحات موسیقایی و اعلام مربوط نوعی معیار متعادل را فراهم آورده تا مترجمان و پژوهشگران نیز بر اساس آن بتوانند وحدت رویه و نزدیکی بیشتری داشته باشند. کتاب مذکور مصور است و تقریباً - بلکه تحقیقاً - همه صفحات تمام رنگی چاپ شده و آمیزش مطالب و تصاویر و گرافیک فشرده و دقیق صفحات از مزایای انحصاری آن به شمار می‌رود.

به این مزایا چاپ بر روی کاغذ گلاسه را بیفزایید و به همه اینها قطع مناسب یک جلدی و وزیری را که ۵۶۰ صفحه است

از هر فرهنگ و قومی در آن مجال تجلی و خودنمایی بیابد. این موسیقی بنیان‌های منسجم، سنجیده و علمی دارد و دستاوردی جهانی است به گونه‌ای که در گذر زمان، خاصه در نیمه دوم قرن بیستم به تدریج به جذب ملودی‌ها و سازها و شیوه‌های سنتی از شرق آسیا و هند و آفریقا و امریکای لاتین و بخشی از موسیقی بومی اروپایی - خاصه یونان و اسپانیا و پرتقال - و سایر ملل تمایل یافته و از این رهگذر به غنای هر دو نوع موسیقی بسیار افزوده است. لذا به جرئت می‌توان موسیقی کلاسیک را موسیقی جهانی نامید که در توازی و تعاطی با موسیقی بومی و سنتی بر وزن و ارزش هر دو افزوده می‌شود و هر یک زمینه‌ای برای رشد و پذیرش دیگری فراهم می‌آورد.

فرهنگ‌های موسیقی علی‌الاصول کتبی تخصصی هستند. اما دامنه این هنر چنان فراگیر است که شاید هرگز نتوان یک راهنما یا فرهنگ یا دائرةالمعارف جامع و کامل برای آن فراهم آورد. چنین فرهنگی می‌باید شامل شیوه‌ها، سازها، اصطلاحات فنی، موسیقی‌دانان برجسته، کتب مهم، کیفیت‌های گسترش و آموزش، مکتب‌های بومی و عمومی، گرایش‌های محلی در موسیقی و صداها موضوع و مسئله دیگر باشد. حال اگر از موسیقی‌های بومی نظیر طبالی در آفریقا تا موسیقی الکترونیک نظیر اجراهای ژان میشل ژار را در نظر آوریم متوجه گستره موضوع شده و علت ناممکن بودن تدوین دانشنامه یا فرهنگ یا دائرةالمعارف عمومی و جامع درباره کل موسیقی را درخواهیم یافت.

این مسئله در مورد یک شاخه خاص از موسیقی هم صدق می‌کند. ما در ایران انواع اصطلاح‌نامه‌های موسیقی را می‌شناسیم. از سازشناسی تا نوازندگان موسیقی و آواز ایران و بنیانگذاران و گسترش‌دهندگان آن و سازندگان مهم‌ترین آهنگ‌ها و نغمه‌های

**خوشبختانه راهنمای
جامع موسیقی
کلاسیک چه در زمینه
فیزیک و چه گرافیک
و چه محتوای کتاب از
وسوسه بزرگ‌نمایی
دور مانده و حدود
تعادل را رعایت کرده
است**

رنگها و عکسها و سرفصلها و مطالب و جدولها و اطلاعات تکمیلی و تیترها و میان‌تیترها و علائم و نقاشی‌های کلاسیک و تزئینی از طبیعت و سال‌نماها و جلد کتابها و آلبومها و توضیح رویدادها و کلمات و جملات قصار و سازها و افراد و... که با روشی مضبوط و با حوصله‌ای عجیب فراهم آمده و همنشین شده است، خواننده را غافلگیر می‌کند. چاپ چنین کتاب جالب و پرفایده و زیبایی که استانداردهایی مشابه اصل دارد و از برخی جهات - خاصه قیمت - از آن بهتر و به‌صرفه‌تر است، حادثه‌ای فرهنگی است.

مترجم در ابتدای کتاب نوشته است: علت انتخاب این متن بخصوص از میان انواع متن‌های مرجع این بوده که اولاً به زبان ساده و برای عموم نوشته شده ضمن اینکه اصالت و دقتی که برای کتاب‌های مرجع لازم است در مطالب این کتاب به نحو احسن مراعات شده، ثانیاً تنظیم مطالب و انتخاب تصاویر به صورتی است که متن را گویاتر و سودمندتر می‌سازد؛ و سرانجام این نکته نیز اهمیت دارد که صفحه‌آرایی و چاپ و تولید کتاب چنان چشم‌نواز و جذاب است که تورق و مطالعه آن لذتی شبیه لذت هنری در مخاطب برمی‌انگیزد.

نکتهٔ اخیر یعنی ذوق‌ورزی در شکل کتاب و هماهنگی میان شکل و محتوا امری است که می‌باید استانداردها و تجربه‌های کتاب‌های هنری در ایران را بر اساس آن به پیش برد. به گفتهٔ یکی از بزرگان: «کتاب‌هایی که دربارهٔ هنر تألیف و منتشر می‌شود می‌باید خود اثری هنری باشد تا خواننده حس زیبایی‌شناسی خود را اقتناع کند و به افق‌های بالاتری در این عرصه برسد!» مترجم توضیح می‌دهد که: متن کتاب ثمرهٔ همکاری بیش

و نوع گلاسهٔ آن هم چنان مرغوب است که اجازهٔ حجیم‌شدن به کتاب نداده و حجم مناسبی همچون کتب منتشره با کاغذ صد گرمی یا صدوده گرمی سفید دارد. وزن آن کمی بیشتر است که آن هم به مدد صحافی و دوخت محکم و درجه یک، وزانت و استحکامی خاص یافته که موجب لذت صاحبان کتاب و استفاده‌کنندگان از آن می‌شود.

بد نیست در اینجا اشاره کنم که چند سال قبل یکی از ناشران خوب کشور مشغول تهیه کتابی مصور در باب تاریخ فلسفه و مکاتب فلسفی و فلاسفهٔ بزرگ به صورت مصور بود. این کتاب قرار بود مشابه فرنگی آن باشد که البته اصل انگلیسی آن که گویا از راتلیج یا مک‌گرو هیل بود قطع وزیرری با کاغذ گلاسه داشت. ناشر بزرگوار می‌کوشید از آنها جلو بزند، لذا کتاب را در قطع رحلی تدارک دیده و علی‌رغم اصرار مترجم و برخی مشاوران مؤسسه، ناشر کتاب را به صورتی وزین اما سنگین وزن و سنگین قیمت منتشر کرد و کتابی در موضوع فلسفه به صورت اثری کلکسیونری با خصلتی اشرافی و البته فاخر عرضه شد. انتخاب قطع نامناسب و گسترش و بزرگ‌نمایی - یا به اصطلاح grandiosity یکی از علل افت فروش کتاب بود که در بازار کم‌رونق کتاب در ایران، نوعی شکست محسوب می‌شود و ناشران به‌ویژه در مورد کتاب‌های خاص و پرهزینه می‌باید دقت کافی داشته باشند.

باری خوشبختانه راهنمای جامع موسیقی کلاسیک چه در زمینهٔ فیزیک و چه گرافیک و چه محتوای کتاب از وسوسهٔ بزرگ‌نمایی دور مانده و حدود تعادل را رعایت کرده است. طرح جلد کتاب نیز که در یونیفرم خاص مجموعه فرهنگ‌های ناشر طراحی شده جالب است. اما در داخل کتاب توفانی هماهنگ از

از ده مؤلف است به سرپرستی جان باروز^۱، استاد کالج سلطنتی موسیقی (انگلستان)؛ اما گروهی از مشاوران هنری، طراحان، ویراستاران، محققان و متخصصان تولید کتاب با او همکاری داشته‌اند. با این حال، من در جریان ترجمه که حدود یک سال طول کشید به خطاهایی برخوردیم (چه در خود مطالب و چه در تنظیم مطالب) که با مراجعه به منابع دیگر آنها را برطرف کردم به طوری که به جرئت می‌گویم متن ترجمه به مراتب دقیق‌تر و کم‌خطاتر از متن اصلی انگلیسی از کار درآمده است.

در این کتاب دربارهٔ مقدمات موسیقی، اجزا و عناصر موسیقی کلاسیک، سازها، نوازندگی و اجرا و نیز تاریخ موسیقی و اپرا و دوره‌های مختلف آن و سرانجام از موسیقی مدرن بحث شده است و شما با زندگی و آثار بزرگ‌ترین موسیقی‌دانان تاریخ نیز آشنا می‌شوید.

فصل‌های اصلی کتاب راهنمای جامع موسیقی به ترتیب عبارتند از:

۱. مقدمه‌ای بر موسیقی کلاسیک که شامل اطلاعات، مطالب و تصاویری در باب عناصر موسیقی کلاسیک، سازهای موسیقی کلاسیک و اجرای موسیقی کلاسیک است.
۲. تاریخ موسیقی کلاسیک مشتمل بر دوره‌های زمانی مختلف از سال ۱۰۰۰ میلادی تا زمان تألیف کتاب. این دوره‌بندی عمومی که شناخته و پذیرفته شده است، در این اثر چنین آمده است: موسیقی اولیه (۱۰۰۰ تا ۱۶۰۰)، دورهٔ باروک (۱۶۰۰ تا ۱۷۵۰)، دورهٔ کلاسیک (از ۱۷۵۰ تا ۱۸۲۰)، دورهٔ رمانتیک (۱۸۱۰ تا ۱۹۲۰)، اپرای رمانتیک (۱۸۱۰ تا ۱۹۲۰)، مکتب‌های ملی (۱۸۳۰ تا ۱۹۵۰) و سرانجام موسیقی مدرن (از ۱۹۰۰ به بعد).

پی‌نوشت

کتاب، خصلت دائره‌المعارفی دارد. از مفاهیم عمومی و پایه آغاز کرده و به تدریج گسترش یافته و در هر زمینه‌ای از بیوگرافی تا معرفی مکتب‌ها و سبک‌ها و سازها و اجراها و کتاب‌ها و برخی اصطلاحات و مسائل فنی و تخصصی خواننده را معطل نگذاشته است. خصلت عمومی - سادگی و فراگیر بودن - کتاب مزیت آن است؛ اما به هیچ‌وجه از اعتبار علمی و حرفه‌ای آن نمی‌کاهد.

یک مزیت جالب بسیار مهم کتاب که ضرورت و لازمهٔ قطعی کتابی مثل راهنمای جامع موسیقی کلاسیک است، نمایهٔ آسان‌یاب و دقیق و پرعنوان است که خوانندهٔ فارسی‌زبان را از کلاف زمان و مکتب‌ها و افراد و گذر خطی و تاریخی و تخصصی عبور داده و به سرعت به یک مدخل یا اصطلاح یا نام می‌رساند. نمایهٔ مفصل این کتاب که از صفحهٔ ۴۹۷ تا ۵۵۵ را دربر گرفته بسیار دقیق و خوب تدوین شده و رجوع نگارنده به پنجاه مورد نشان داد که لغزشی ندارد و درج اصل انگلیسی اعلام هم کمک بزرگی به دقت خواننده می‌کند. نکتهٔ دیگر عدم هرگونه توضیح و ترجمه احوال از نویسنده است که به راحتی از سایت ناشر و یا کالج سلطنتی موسیقی انگلستان به دست می‌آید و خوب بود مترجم به اختصار این افزونه را نیز تدارک می‌دید. این نوع اطلاعات همواره برای خواننده مفید و برای کتاب مزید بر فواید است.

اما البته در نمایه فقط عناوین - نام اشخاص، مکان‌ها، سمفونی‌ها و... - آمده و ای کاش اصطلاح‌نامه موسیقی هم در کنار آن می‌آمد و نیازی هم به درج صفحات نبود و اصطلاح‌نامه‌ای فارسی به انگلیسی و بالعکس در عرصهٔ موسیقی کلاسیک فراهم می‌شد که در کنار اعلام، خود رساله‌ای مفید و مختصر محسوب می‌شد. یکی از زیبایی‌ها و انحصارات این کتاب بیان جملات عالی و کلمات قصار از نواخ و اعجوبه‌های موسیقی کلاسیک است و سپس زندگینامه‌ای کوتاه از ایشان و اطلاعات دقیق دربارهٔ کارها و مشخصات موسیقی و معرفی مهم‌ترین کارهای آنها. جدولی از مجموعه آثارشان به صورت کرونوگرافیک فراهم شده و همراه تصویرهای متعدد و مناسب و صحنه‌هایی از اجرای سمفونی‌ها و اپراها و غیره منتشر شده است. سال شماری از رویدادها نیز همراه مطلب است و اینها خصوصیات کتاب جامع دربارهٔ موسیقی کلاسیک است و به خوانندگان علاقه‌مند به موسیقی جدی و اصیل کمک می‌کند تا بهره بیشتری در این عرصه نصیب برند.

ریشارد اشتراوس گفته است: «چیزی به نام موسیقی محض وجود ندارد؛ موسیقی خوب داریم و موسیقی بد. موسیقی اگر خوب باشد معنایی هم دارد». در پایان این نوشته سخن آغازین راهنمای جامع موسیقی کلاسیک از زبان ادیب فقید فرانسوی ویکتور هوگو را نقل می‌کنم: «موسیقی بیان‌کنندهٔ حسی است که آن را نه می‌توان به قالب کلمات ریخت و نه می‌توان ناگفته گذاشت».

1. John Burrows

در این کتاب دربارهٔ
مقدمات موسیقی،
اجزا و عناصر موسیقی
کلاسیک، سازها،
نوازندگی و اجرا و نیز
تاریخ موسیقی و اپرا
و دوره‌های مختلف آن
و سرانجام از موسیقی
مدرن بحث شده است